

Fem dynamiska år – framtiden oviss?

Om h-nämndens tobaksupplysningsarbete

Margaretha Löf-Johanson

Socialstyrelsens nämnd för hälsoupplýsning, h-nämnden, har under flera år bl a arbetat med att förverkliga Tobaksutredningens förslag. Arbetet har varit inriktat på åtgärder att skapa en rökfri uppväxtmiljö för barn och utveckling av metoder för tobaksupplýsning för olika målgrupper. En erfarenhet, som dragits, är att bearbetning av de egna attityderna spelar en viktig roll för möjligheterna att nå fram och få gehör för hälsoupplýsningsbudskap. h-nämnden har även informerat om lagar och förordningar på tobaksområdet och arbetat fram normer för tillämpning av lagen om märkning av tobaksvaror. Formerna för de framtida arbetsmöjligheterna inom tobaksupplýsningsområdet efter socialstyrelsens omorganisation är dock oklara.

Margaretha Löf-Johanson som är 1:a byråsekreterare vid socialstyrelsens nämnd för hälsoupplýsning skriver utifrån personliga erfarenheter med tobaksupplýsningsarbete inom h-nämnden.

Det är idag precis fem år sedan socialstyrelsens nämnd för hälsoupplýsning (h-nämnden) fick sitt första riktiga anslag för långsiktig tobaksupplýsning. I runda tal en miljon kronor har tilldelats per år sedan dess. Som jämförelse kan nämnas, att tobaksbranschen under ett år satsar c:a 40 miljoner kronor på reklam till konsumenterna.

Propositionen om socialstyrelsens omorganisation förespråkar en nedbantning med nästan hälften av h-nämndens tjänster och en förändrad verksamhetsinriktning på hälsoupplýsningen. Vilka konsekvenser detta kan få på tobaksupplýsningsarbetet återstår att se. Framtiden känns oviss (1).

Grundvalen för h-nämndens arbete har varit

tobaksutredningens förslag till åtgärdsprogram (2). Vi har inte kunnat arbeta på de förutsättningslösa villkor, som utredningen föreslog. Den lade ett förslag om vilka åtgärder som *faktiskt* skulle behövas om man ville minska tobakskonsumtionen till den nivå vi hade i Sverige 1920 utan hänsyn till politiska opinioner och ekonomiska resurser. Förslaget skulle ta minst 25 år att genomföra. H-nämnderna har inte fått resurser för att kunna genomföra förslaget fullt ut.

Huvudpunkter och strategi

I vårt arbete har vi koncentrerat oss på den del i utredningen, som föreslog, att barn skall möta en rökfri uppväxtmiljö och den del som hävdade behovet av särskilda åtgärder till speciella grupper (t ex hälso- och sjukvården samt arbetslivet). Utöver målgruppsinriktade insatser har vi inom h-nämnden också svarat för materialproduktion och massinformation i anslutning till lagen om märkning av tobaksvaror (3).

Generellt kan sägas, att vi arbetat med små metodutvecklingsprojekt, som mynnat ut i arbetsmodeller, som vi sedan försökt föra vidare till dem det berör. Vi har arbetat med kampanjer och punktsatser i den mån det funnits en direkt koppling till andra aktiviteter, t ex TV-spots i anslutning till att lagen om märkning av tobaksvaror trädde i kraft.

h-nämndens arbete inom tobaksområdet har hitintills koncentrerats på tobaksutredningens förslag att barn skall möta en rökfri uppväxtmiljö och målgruppsinriktade insatser.

.....
Om man satte in maximala resurser för att minska tobakskonsumtionen till 20-talets nivå så skulle det ta minst 25 år i anspråk.
.....

Tobaksfrågan är en stor och viktig förebyggande hälsofråga och därför måste ansemlig tid och möda läggas ner på att hitta informationsformer som är etablerade och som lever kvar under en mycket lång tidsperiod. Tobaksutredningen ansåg ju, att om man satte in maximala resurser för att minska tobakskonsumtionen till 1920 års nivå skulle det ta minst 25 år i anspråk!! Med den synen på tobaksupplysning kan inte kortsiktiga kampanjer bli huvudaktivitet utan endast förekomma i begränsad omfattning och i ett välmotiverat sammanhang.

I det målgruppsinriktade arbete som förekommit har ett viktigt inslag varit att ge insikt och medvetenhet bland olika personalgrupper om de egna känslorna inför rökningen, den egna vanans betydelse och de egna möjligheterna att fungera som opinionsförmedlare och "tobaksupplysare". En inte helt ovanlig situation kan tjäna som exempel. En storrökande barnmorska tillfrågas av en blivande mamma om det väntade barnet skulle ta skada om hon röker. En rad motstridiga känslor väcks självfallet till liv hos barnmorskan. Har hon inte haft tillfälle att bearbeta den här känslöshärvan är det lätt att i det läget vifta bort frågan med ett "det är nog inte så farligt" eller "man vet så litet".

Erfarenheter från Gotlandsprojektet (4) med sex- och samlevnadsinformation visar, att just bearbetning av de egna attityderna spelar en viktig roll för möjligheterna att nå fram och få gehör för ett hälsoupplysningsbudskap.

Mot den bakgrunden har h-nämnden arrangerat regionala studiedagar för utbildningsansvarig personal inom mödra- och barnhälsovård, förlossningsvård, barnomsorg samt fritidsledarutbildningarna. Den bärande tanken har varit, att de närvarande själva efteråt skulle initiera lokala utbildningsaktiviteter i tobaksfrågan, där inte bara fakta om rökning tas upp utan också känslor och attityder runt rökningen samt förhållningssätt i informationsarbetet.

Det är viktigt, att barnmorskor, sjuksköterskor, läkare, lärare och "barnarbetare" över huvud taget som yrkesmässigt skall kunna informera om tobaksfrågan får tillfälle att genomgå en sådan utbildning.

Kommuner och landsting har goda möjligheter och ett ansvar, när det gäller fortbildning i tobaksfrågan av personal verksam inom mödra-, barn- och förlossningsvård samt inom barnomsorg, skola och fritidssektorn.

Barn och vuxna

Informationsstrategin för att ge barn en så rökfri uppväxtmiljö som möjligt har självfallet gått ut på att hitta former för utbildning av personal verksam bland barn. Personalens kunskaper och förhållningssätt är viktiga för barnen och föräldrarna.

Idag finns modeller för hur sådan utbildning kan gå till och det finns också en hel del material som kan användas (5, 6, 7, 8).

Bland dem som arbetar med barn möter vi kvinnorna i samhället och yngre kvinnor är en av de storrökande grupperna idag. Det innebär, att rökning i barns miljö är vanlig. Vi vet också, att barn, som växer upp i miljöer, där det röks blir oftare rökare än barn som vistas bland icke rökare (2).

Barn idag är ofta medvetna om rökningens hälso-risker. Många menar, att det skall utnyttjas genom att barnen först bör informeras för att dessa sedan skall gå på föräldrar och andra vuxna med information. För mig är det djupt orätt mot barn att inta den hållningen. Barnen är redan idag en svag grupp, som sällan får gehör för sina synpunkter och blir tagna på allvar. Alltför många barn har mött vuxna, som tycker, att de är lustiga om de säger till en vuxen att det är farligt att röka och tyvärr alltför många möter också vuxna som anser, att "det där skall Du inte lägga Dig i". Man kan heller inte bortse från att känslor av oro och ångest kan bli starka hos barn, som ser sina föräldrar "röka sig sjuka".

.....
Bearbetning av de egna attityderna spelar en viktig roll för möjligheterna att nå fram och få gehör för ett hälsoupplysningsbudskap.
.....

En strävan från alla vuxna borde vara att inte röka i barns närvaro och öppet och ärligt bemöta barn, när samtalet kommer in på rökning.

Vi tar inte barn på allvar alla gånger och det finns inga skäl, som jag ser det, som talar för att vi skall göra det just i rökfrågan. Rökningen är ju en djupt känslomässigt och fysiologiskt rotad vana, som inte låter ändra på sig om en femåring talar om att man blir svart i lungorna av att röka.

En strävan från alla vuxna borde i stället vara att inte röka i barns närvaro och öppet och ärligt bemöta barn, när samtalet kommer in på rökning. Även om jag är rökare kan jag förklara varför jag inte röker i barnets närvaro. Det blir ju "passiv"-effekter!

Hälso- och sjukvården — ett flaggskepp?

Centrum i arbetet med att bringa ner tobaksskadorna borde rättligen ligga i hälso- och sjukvården. Här finns kunnig personal. Här ges goda möjligheter att vid rätt tillfälle ge lämplig information. Hälso- och sjukvården är det arbetsfält, som vi närmast skall arbeta med från h-nämndens sida. En bärande tanke i vårt kommande arbete är att all personal skall vara rustad att lämna patientinformation om rökning. En förstudie i Trelleborg visar, att personalen bortsett från läkarna är obenägna att själva prata om rökning med patienter och vill inte göra det alls om de är rökare (9, 10). Majoriteten bland anställd personal inom hälso- och sjukvården är dessutom rökare, eftersom så många unga kvinnor finns på det här arbetsfältet.

Förstudien i Trelleborg följs nu upp med en försöksverksamhet, som syftar till att hitta lämpliga utbildnings- och informationsformer för rökfrågan inom grundutbildningen, fortbildningen och vid introduktionsutbildning av all nyanställd personal. Försöket skall mynna ut i en modell, som sedan skall spridas vidare till andra landsting.

Intresset för informationsinsatser på tobaksområdet från hälso- och sjukvårdens sida är lågt om man skall döma efter våra erfarenheter på h-nämnden.

Vid en konferens för sjukvårdens huvudmän erbjöds ekonomiskt stöd till de landsting, som var beredda att satsa på någon form av försöksverksamhet i tobaksfrågan. Endast några få landsting har hörsammat erbjudandet.

Lagar och förordningar på tobaksområdet.

En del av arbetet på h-nämnden har ägnats åt att arbeta fram normer för tillämpning av lagen om märkning av tobaksvaror och information om den nya lagens innebörd. Den här lagen är väl det första exemplet på marknadsreglerande åtgärder från samhällets sida. På det stora hela taget har den tagits väl emot och är till nytta för många, framför allt när det gäller att välja svaga cigaretter.

Numera gäller också lagen om begränsning av tobaksreklam. Efter utdragna förhandlingar medgavs tobaksindustrin att använda färg i annonseringen, som för övrigt skall var maximerad i omfång och vara försedd med respektive produkts innehållsdeklaration och varningstext. Användandet av färg i annonserna har möjliggjort en annonsering, som på sitt sätt är uppseendeväckande. I mina ögon framstår dagens tobaksannonser som intensiva färgexplosioner. Valet av färgstyrka och storlek på texterna gör, att annonserna framhävs samtidigt som de sirliga rutorna med varningstext och innehållsdeklaration ser ut att höra hemma någon annanstans än just i annonseringen.

För dagen följer vi med intresse, hur det skall gå med förslaget till lag om rökfria miljöer (10). Förslaget är ett positivt och bra förslag, då det bygger på, att samtidigt som rökningen förbjuds i offentliga lokaler så påbjuds inrättandet av rökrum.

Propositionen kommer tidigast när socialdepartementets tobakskommitté är färdig med sitt arbete.

Framtiden

Inledningsvis antydde, att möjligheterna att fortsätta på det sätt som tobakssupplysningsarbetet nu

Förslaget till lag om rökfria miljöer bygger på, att samtidigt som rökning förbjuds i offentliga miljöer så påbjuds inrättandet av rökrum.

Arbetsmöjligheterna kan i den omärande socialstyrelsen bli begränsade trots att arbetet med tobaksinformation inom arbetslivet inte påbörjats och den beteendevetenskapliga sidan av rökningen ännu inte utretts och än mindre bearbetats informationsvägen.

bedrivs kan bli begränsade med tanke på socialstyrelsens kommande omorganisation. Det metodutvecklingsarbete, som h-nämnden bedrivit och den materialproduktion som kontinuerligt ägt rum svarar mot behov som är stora ute i kommuner, landsting och bland allmänheten att döma av den efterfrågan som vi möter. Vi står nu mitt i ett dynamiskt skede av försöksverksamheter och vi arbetar med att föra ut vunna erfarenheter till kommuner och landsting. Hårtill kommer, att arbetet med tobaksinformation ännu inte påbörjats inom arbetslivet och att den beteendevetenskapliga sidan av rökningen ännu inte utretts och än mindre bearbetats informationsvägen.

REFERENSER

1. Regeringens proposition 1979/80:6 om Socialstyrelsens uppgifter och organisation m.m.
2. Tobaksrökning. En rapport från Socialstyrelsens tobaksutredning. Stockholm: Allmänna Förlaget, 1973.
3. Lag om varningstext och innehållsdeklaration på tobaksvaror. Svensk Författningssamling 1975: 11-54.
4. Rapport från försöksverksamhet med sex och samlevnad på Gotland 1973-1976. h-rapport nr 1. Socialstyrelsen, 1977.
5. Att starta en process. Socialstyrelsens tobaksinformation i Stockholms barnstugor 1975-1977. h-rapport nr 3. Socialstyrelsen, 1978.
6. De vill få mammorna att sluta röka på BB. Vigör nr 5/79.
7. Försök med hälsoundersökning i skolan. Delrapport. Socialstyrelsen, Augusti 1977.
8. Barnomsorgen och tobaksupplysningen. h-bladet nr 2, 1978.
9. Ystads-modellen. Tobaksupplysning inom hälso- och sjukvården. h-rapport nr 9. Socialstyrelsen, 1978.
10. Tobaksinformation till patienter. En kartläggning av sjukvårdspersonalens synpunkter (Annelis Jönsson). Socialstyrelsen, Maj 1979.
11. Rökfria miljöer. Delbetänkande av tobakskommittén. Ds S 1978: 7.

Bibliografi om tobak

Socialstyrelsens nämnd för hälsoupplýsning har givit ut en bibliografi om tobak. Syftet med bibliografien är att ge en överskådlig bild av litteraturen på tobaksområdet.

Bibliografien innehåller artiklar som bl a belyser följande aspekter: tobaksbrukets utbredning, kemi och farmakologi, inverkan på hälsan, tobaken som miljöfråga, samhälls- och beteendevetenskap om tobak, åtgärder för minskat tobaksbruk.

Bibliografien kan i enstaka exemplar rekvideras gratis från Socialstyrelsen, distributionscentralen, 106 30 Stockholm.

Nyhyttan

Kurort och enskilt sjukhem

Storslagen bergslagsnatur — utmärkta promenadvägar — hög och torr barrskogsluft — sjukgymnastik — massage — bad.

Läkare: Med. Dr G. Smårs.

Behandling av invärtes sjukdomar, mag- och tarmsjukdomar, hjärt- och blodtryckssjukdomar, reumatiska åkommor. Konvalescens och rekreation. Prospekt och upplýsningar genom rumsbeställningar. Tel 0587/604 00.

Postadress: 713 00 NORA